

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ У ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Світлана Жейнова, Наталя Мельникова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Творча уява розглядається як вид уяви, що передбачає самостійне створення людиною нових образів та ідей, які можуть втілюватися в конкретні оригінальні продукти творчої діяльності. Головним джерелом розвитку уяви у дітей є ігрова діяльність. Творчий характер гри підтверджується тим, що дитина не копіює життя, а комбінує образи уявлення, що споріднює гру з мистецтвом, де дитина «вибудовує» свою роль у процесі гри. Художньою називається діяльність, яка безпосередньо пов'язана з різними видами мистецтва. Різновидами художньої гри є театралізовані ігри, музичні ігри, ігри, зв'язані з образотворчою та декоративно-прикладною практикою, художньо-словесною творчістю. До педагогічних умов розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку належать: збагачення дітей художніми враженнями; створення предметного середовища; доброзичливе ставлення; правильне співвідношення між різними формами організації художньої діяльності дітей; розвиток художньо-педагогічних здібностей педагога.

Ключові слова:

творча уява; художня діяльність; художня гра; дошкільний вік; педагогічні умови.

Аннотация:

Жейнова Светлана, Мельникова Наталья. Педагогические условия развития творческого воображения у детей средствами игровой художественной деятельности.

Творческое воображение рассматривается как вид воображения, когда человек самостоятельно создает новые образы и идеи, которые могут воплощаться в конкретные оригинальные продукты творческой деятельности. Главным источником развития воображения у детей является игровая деятельность. Творческий характер игры подтверждается тем, что ребенок не копирует жизнь, а комбинирует образы, что роднит игру с искусством, где ребенок «выстраивает» свою роль по ходу игры. Художественной называется деятельность, непосредственно связанная с различными видами искусства. Разновидностями художественной игры являются: театрализованные игры, музыкальные игры, игры, связанные с изобразительной и декоративно-прикладной практикой, художественно-словесным творчеством. К педагогическим условиям развития творческого воображения детей дошкольного возраста относятся: обогащение художественными впечатлениями; создание предметной среды; доброжелательное отношение; правильное соотношение между различными формами организации художественной деятельности детей; развитие художественно-педагогических способностей педагога.

Ключевые слова:

творческое воображение; художественная деятельность; художественная игра; дошкольный возраст; педагогические условия.

Resume:

Zheynova Svitlana, Melnykova Natalia. Pedagogical conditions for the development of creative imagination of children by means of game artistic activity.

Creative imagination is seen as a kind of imagination, when a person creates new images and ideas that can be embodied in specific original products of creative activity. The main source of development of imagination in children is gaming. The creative nature of the game is confirmed by the fact that the child does not copy life, but combines images, which makes the game akin to art, where the child creates his role in the course of the game. Art is called activity, directly related to various kinds of art. Varieties of the art game are: theatrical games, music games, games related to fine and decorative practice, artistic and verbal creativity. Pedagogical conditions for the development of the creative imagination of children of preschool age are determined: enrichment with artistic impressions; creation of the subject environment; friendly attitude; the correct correlation between various forms of organizing the artistic activity of children; development of artistic and pedagogical abilities of the teacher.

Key words:

creative imagination; artistic activity; artistic game; preschool age; pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Становлення особистості взагалі та її творчого спрямування зокрема залежить від гармонійного поєднання природних задатків, мотивів діяльності та сприятливого розвивального середовища. Важливим чинником є також виховання морально-вольових якостей, розвиток емоційної сфери та набуття дошкільнятами певних компетентностей, необхідних для повнішого виявлення творчого потенціалу. Стереотипний погляд на дитину лише як на об'єкт виховання змінюється. Якщо розглядати дитину як суб'єкт творчого процесу, то слід визнати її право на активність, самостійність, ініціативу в різних видах діяльності, на способи дії, інструментарій, партнерів тощо. Проблема формування творчої уяви дітей дошкільного віку набуває особливої актуальності, коли основним напрямом у реформуванні вітчизняної системи освіти й виховання стає активізація творчого

потенціалу особистості. Фахівці справедливо вважають, що індивідуальні здібності й обдарування дитини найбільш яскраво розкриваються в ігровій діяльності і, особливо, в ігровій діяльності з художнім змістом, де фантазія дитини може бути практично не обмежена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях Л. Виготського, О. Запорожця, Д. Ельконіна, В. Давидова, О. Дьяченко, Н. Палагіної уява розглядається як форма активності, що виражається в зміні й гнучкому використуванні елементів досвіду. Роботи цих авторів довели можливість формування уяви на найбільш ранніх стадіях онтогенезу.

Дослідженню ігрової діяльності дитини з метою вивчення видів гри та її виховних можливостей присвячена велика кількість наукових праць. Так, зокрема, І. Сеченов дав фізіологічне обґрунтування значення гри

для формування почуттів; О. Усова розглядала гру як одну з головних сфер виховання дошкільників; Р. Жуковська розкрила зв'язки між заняттями та грою; значний внесок у теорію та практику гри зробили Л. Артемова та її учні; Л. Виготський, О. Запорожець, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та інші розглядають гру як розгорнену форму творчої діяльності.

Разом з тим, вплив художньої гри на розвиток особистості дошкільника, зокрема творчої уяви, вивчено недостатньо, оскільки традиційно розглядалися два види ігор: рухливі – для розвитку рухів і дидактичні – для розвитку уявлень про навколишній світ. Проте художня гра відіграє важливу роль у розвитку індивідуальності дитини, її моральних якостей, сприяє формуванню творчої активності.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути погляди вчених на проблему творчої уяви й визначити педагогічні умови розвитку творчої уяви дошкільників засобами художньої ігрової діяльності.

Методи досліджень: теоретичні (аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, аналіз дитячих робіт, визначення основних понять дослідження; узагальнення й систематизація отриманих даних), емпіричні (спостереження, показ, бесіда, пояснення, заохочення, ігрові дії) та математичні методи обробки експериментальних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «уява» тісно пов'язано з поняттями «творчість», «творча діяльність». Під творчою діяльністю розуміють таку діяльність людини, унаслідок якої створюється щось нове – чи то предмет навколишнього світу, чи то форма мислення, що веде до нових знань про світ, чи то почуття, що відображає нове ставлення до дійсності.

Для людини характерна творча діяльність, результатом якої є створення нових образів або дій. В основу цього виду діяльності покладені творчі здібності. Творчі здібності – це індивідуальні якості людини, що визначають успішність виконання нею творчої діяльності різного роду.

Психологи (О. Дьяченко, Г. Костюк, М. Поддяков та ін.) пов'язують здібності до творчої діяльності насамперед з особливостями мислення. Незважаючи на відмінність підходів до визначення творчих здібностей, дослідники одностайно виділяють творчу уяву і якість творчого мислення як обов'язкові компоненти творчих здібностей.

З погляду психології, дошкільне дитинство є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей тому, що в цьому віці діти надзвичайно допитливі, у них є велике бажання пізнавати навколишній світ. І батьки,

заохочуючи допитливість, повідомляючи дітям знання, залучаючи їх до різних видів діяльності, сприяють розширенню дитячого досвіду. А накопичення досвіду й знань – це необхідна передумова майбутньої творчої діяльності. Отже, дошкільний вік створює прекрасні можливості для розвитку здібностей до творчості. І від того, наскільки будуть використані ці можливості, багато в чому залежатиме творчий потенціал дорослої людини.

Уява є основою будь-якої творчої діяльності. Вона допомагає людині звільнитися від інерції мислення, перетворює уявлення пам'яті, тим самим забезпечуючи створення нового. У цьому розумінні все, що оточує нас і що зроблено руками людини, увесь світ культури, на відміну від світу природи, – усе це є продуктом творчої уяви. Творча уява – це такий вид уяви, коли людина самостійно створює нові образи та ідеї, що мають певну цінність. Ці ідеї можуть втілюватися в конкретні оригінальні продукти творчої діяльності. Головними характеристиками творчої уяви є продуктивність, осмисленість, оригінальність.

Одна з найважливіших властивостей творчої уяви – уміння спрямовувати уявлення в потрібний бік, підпорядковувати їх певній меті. Тому найважливіша лінія в розвитку уяви дошкільника – це розвиток її спрямованості.

Поширеною є думка про те, що уява дитини багатша й оригінальніша за уяву дорослого. Проте вже в 30-ті роки минулого століття видатний психолог Л. Виготський довів, що уява дитини розвивається поступово, з набуттям нею певного досвіду: «Перша форма зв'язку уяви з дійсністю полягає в тому, що будь-який витвір уяви завжди будується з елементів, що беруться з діяльності й містяться в колишньому досвіді людини» [1, с. 8]. Отже, творча діяльність уяви прямо залежить від багатства й різноманітності колишнього досвіду людини.

Л. Виготський зауважує, що творча уява безпосередньо народжується в грі, має з нею спільні риси й пов'язана зі створенням певної емоційної атмосфери: «це не просто спогади про пережите, переживання його наново, а й творча переробка пережитих вражень, комбінування їх і побудова нової дійсності, що відповідає почуттям і потребам дитини» [1].

О. Леонтьєв зазначає, що гра для дитини є природним видом діяльності, у ній переробляються враження, які дитина отримала з навколишнього світу, яскраво виявляються особливості дитячої уяви, емоційність, активність, особливості мислення. «Ігрова дія дає змогу дитині висловити найфантастичніші бажання, свої мрії, їй відкривається широкий простір для вияву творчості, активності,

кмітливості. В іграх діти не тільки відображають реальне життя, а й перебудовують його» [5].

Ігрова діяльність, як провідний вид діяльності дошкільників, є головним джерелом розвитку уяви у дітей, тому що поява новоутворень пов'язана з активним присвоєнням дитиною структурних компонентів гри. В умовах гри, завдяки уявній ситуації, використанню предметів-замінників, символічному характеру ігрових дій та їх результатів дитина моделює реальність, апробує різні схеми виконання або будує власний сюжет, переборює стереотипи власної поведінки тощо. Гра носить активний, творчий, імпровізаційний характер і виконує знаково-символічну функцію.

Психологи Л. Виготський, О. Запорожець, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та інші розглядають гру як розгорнену форму творчої діяльності. Відомий дослідник гри Н. Менджеріцька послідовно відстоювала назву «творча», спираючись на Л. Виготського, який вказував на появу в ігровій діяльності дітей дошкільного віку «замісника», реалізуючи який, дитина відображає соціальну дійсність, але не копіює її, а комбінує свої уявлення про неї, висловлює своє ставлення до того, що зображується, тобто творить [6, с. 10].

Творчий характер гри підтверджується тим, що дитина не копіює життя, а наслідує те, що бачить, і комбінує образи уявлення. При цьому вона передає своє ставлення до зображуваного, свої думки та почуття. Це споріднює гру з мистецтвом, але дитина – не актор. Вона грає для себе, а не для глядачів, вона «вибудовує» свою роль у процесі гри.

Діяльність дитини може бути названа художньою, якщо вона безпосередньо пов'язана з різними видами мистецтва. Різновидами художньої гри можна вважати: театралізовані ігри, музичні ігри, ігри, пов'язані з образотворчою та декоративно-прикладною практикою, художньо-словесною творчістю. Усі ці ігри можуть бути як самостійні, так і тісно пов'язані, являючи собою синтетичну художню діяльність.

Творчість дитини в художній грі спирається на відтворення знайомого, хоча вже й перетвореного, предмета, дії, явища. І навпаки, відтворюючи знайоме поєднання фарб, почуту мелодію, образний літературний вислів, дитина вводить у них своє тлумачення, вигадку [9, с. 26]. До розвитку уяви в ігрових діях належать варіювання побутових дій за допомогою сюжетних значень, створення уявних ситуацій з будь-яких джерел, деталізація сюжету образотворчими діями та мімікою, управління своєю поведінкою на основі прийнятої на себе ролі, орієнтація в ролевій грі на правило та схему відносин.

Для того, щоб поглиблювати уяву дітей, збуджувати в них інтерес до художньої гри, до малювання, ліплення, викликати певні емоції, спостереження життя необхідно доповнювати художніми образами. У старшому дошкільному віці книга, картина стають важливим джерелом ігрової творчості. Від того, наскільки емоційно сприймуть діти ці літературно-художні образи, як глибоко усвідомлять ідею, залежить багатство їхнього задуму, винахідливість у пошуках засобів його найкращого втілення.

Психологічною основою організації процесу театралізованої діяльності в дошкільних установах є особливості сприйняття дітьми дошкільного віку мистецтва театру. Для повноцінного сприйняття дітей слід ознайомлювати з різними видами театралізованої діяльності. У процесі театралізованої діяльності на всіх етапах оволодіння художнім образом можливо виконання творчих завдань, що стимулюють уяву дитини. Суттєве значення для розвитку здібності до створення художнього образу має розвиток у дитини емоційно насиченого аналізу реальності.

Для розвитку здатності «йти від думки до дії» необхідно розвивати цілеспрямованість дитячої діяльності. За наявності мети дітей можна привчити обдумувати майбутню гру, готувати для неї потрібний матеріал. Мета є найважливішим елементом структури художньої діяльності.

Для розвитку творчої активності дітей необхідні як об'єктивні, так і суб'єктивні умови.

Серед об'єктивних умов учені виділяють такі [7] :

а) джерела різної художньої інформації, що збагачують переживання дітей, заняття, розваги, свята в дошкільному закладі, численні життєві ситуації, у яких опиняється дитина;

б) умови матеріального середовища, що дають змогу дітям розгорнути свою діяльність і надати їй того чи іншого характеру, вибрати який-небудь вид художньої практики;

в) характер і тактика керівництва педагога, його непрямі впливи, його співучасть, що виявляється у висловленні свого ставлення до художньої діяльності, у заохочувальних зауваженнях, що створюють сприятливу атмосферу.

До суб'єктивних умов належать:

а) художні інтереси дітей, їх вибірковість, стійкість;

б) спонукання дітей, що зумовлюють їхню самостійну діяльність на основі прагнення висловити свої художні враження, застосувати чи вдосконалити наявний художній досвід, включитися у взаємини з дітьми [7, с. 8].

Оскільки кожна, зокрема й ігрова, діяльність складається з закінчених дій, що

підпорядковуються загальній меті, то її структуру варто розглядати в зв'язку з її процесом: виникнення задуму, розгортання самої діяльності та її результат. Аналіз спеціальної літератури свідчить, що художня діяльність має таку структуру:

1. Виникнення художніх задумів (мети) як прояву інтересів дитини, продиктованих внутрішніми мотивами й зумовлених наявним художнім досвідом. Зовні це може виражатися у виборі дитиною того чи іншого виду художньої діяльності, форми її організації, залученні однолітків до участі, встановленні взаємин і розподілі ролей, у підготовці матеріальних умов до її здійснення.

2. Реалізація задуму, якість якої залежить від володіння способами переносу наявного досвіду в нові умови.

3. Самоконтроль дій, прагнення наблизитися до поставленої мети, що виражається в удосконалюванні дитиною своїх дій у процесі розвитку ігрової діяльності, у висловлюваних припущеннях щодо її подальшого перебігу та завершення.

Домінують ідеї про мистецтво як про явище незалежне й суто інтуїтивне. Цей висновок стосується й художньої діяльності дітей, оскільки вона зіставляється з мистецтвом. У теорії естетичного виховання це положення також є провідним, тому, природно, його прихильники доходять висновку про негативне ставлення до педагогічного керівництва.

У багатьох працях підкреслюється, що мистецтво – не відображення життя, а тільки спосіб виявлення особистих переживань; такою є і сутність художньої діяльності дітей [2; 7; 8].

Утім, у ряді досліджень, автори яких підкреслюють, що самостійна художня діяльність починається з ініціативи дітей, формулюється висновок, що процес цей не спонтанний, а педагогічно обумовлений [3; 4; 7; 9]. Педагогічна обумовленість залежить від встановлення правильного співвідношення суб'єктивних і об'єктивних причин. Сформовані дорослим художні інтереси дітей, що зібралися в уявлення – усе це вражається у спробах «самовиявлення» своїх переживань. Дорослий виступає керівником, що використовує суб'єктивні інтереси дитини. Ця діяльність дорослого носить непрямий характер і вимагає від нього :

- збагачення дітей художніми враженнями;
- створення предметного середовища, що дає змогу дітям легко орієнтуватися й працювати з художніми матеріалами; доброзичливе ставлення, що спонукає дітей до діяльності;

- встановлення правильного співвідношення між різними формами організації художньої діяльності дітей;

- розвитку своїх художньо-педагогічних здібностей, що допоможуть творчо й тактично формувати способи самостійних дій дітей.

Результати роботи досвідчених фахівців доводять, що саме в процесі педагогічного керівництва розвитком самостійної ігрової діяльності дітей зростає ініціатива останніх, їхня мовна активність, уміння застосовувати в нових умовах набуті під час навчання навички, розкриваються творчі можливості.

Серед основних методів, що визначають ефективність керівництва, дослідники виділяють : систематичне планування, створення середовища, що виховує, організація свят, розваг, застосування конкретних прийомів педагогічного впливу [7, с. 147].

Проте робота вихователя з розвитку творчої активності дошкільників не повинна обмежуватися лише педагогічним впливом безпосередньо на дітей. В активізації творчої активності й розвитку ініціативи, у збагаченні їх образними художніми враженнями важливу роль відіграють і умови родинного виховання. Для ознайомлення батьків з завданнями художнього виховання дітей доцільно проводити батьківські збори, на яких необхідно давати розгорнуту характеристику дитячої творчості, образотворчої діяльності, що проводиться на заняттях. Варто звернути особливу увагу на необхідність тісного зв'язку дошкільної установи й родини для художнього розвитку дітей. Не тільки в дошкільному закладі, а й удома дитина повинна мати сприятливі умови для розвитку своєї творчої ініціативи.

Висновки. У сучасних умовах реформування вітчизняної системи освіти і виховання дитина розглядається як суб'єкт творчого процесу, що означає визнання її права на активність, самостійність, ініціативу в різних видах діяльності, способах дії, інструментарію, партнерів. Творчі здібності дитини найбільш яскраво розкриваються в ігровій художній діяльності. Гра розглядається як розгорнена форма творчої діяльності, джерело розвитку уяви у дітей, адже дитина не копіює життя, а комбінує образи уявлення, висловлюючи своє ставлення до зображуваного, що споріднює гру з мистецтвом.

Основними педагогічними умовами розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку є: збагачення дітей художніми враженнями; створення предметного середовища; доброзичливе ставлення, що спонукає дітей до діяльності; встановлення правильного співвідношення між різними формами

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в дошкольном возрасте / Л. С. Выготский. – СПб. : Союз, 1997. – 92 с.
2. Дьяченко О. М. Психолог в детском дошкольном учреждении / О. М. Дьяченко. – М. : Новая школа, 2006. – 258 с.
3. Карабаєва І. Особливості розвитку уяви дітей / І. Карабаєва, С. Ладивір. – К. : Шкільний світ, 2008. – 128 с.
4. Коновець С. В. Уява як важливий фактор творчого розвитку особистості / С. В. Коновець // Мистецька освіта : зміст, технології, менеджмент : зб. наук. праць / Мистецький ін-т художнього моделювання та дизайну ім. Сальвадора Далі. – К., 2008. – Вип. 5. – С. 175–190.
5. Леонтьев А. Н. Психологические основы дошкольной игры [Электронный ресурс] / А. Н. Леонтьев. – М. : Мозаика-Синтез, 2006. – 52 с. – URL : <http://www.klex.ru/6ha>
6. Поздняк Л. Менджеричкая Д. В. – исследователь игры детей дошкольного возраста / Л. Поздняк // Дошкольное воспитание. – 1995. – № 12. – С. 10.
7. Самостоятельная художественная деятельность дошкольников / Н. А. Ветлугина. – М. : Педагогика, 1980. – 208 с.
8. Теплов Б. М. Психологические вопросы художественного воспитания / Б. М. Теплов // Вопросы художественного воспитания. Вып. 2 / Ин-т художеств. воспитания; Отд-ние педагогики; отв. ред. Т. Л. Беркман. – М., 1947. – С. 7–28.
9. Художественное творчество в детском саду / под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Просвещение, 1974. – 170 с.

Рецензент: Фунтікова О.О. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Жейнова Світлана Сергіївна
sveta_dementieva@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Мельникова Наталя Олександрівна

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1893>

Матеріал надійшов до редакції 16. 05. 2017 р.
Прийнято до друку 16. 06. 2017 р.

References

1. Vygotskii, L. S. (1997). *Imagination and creativity in preschool age*. SPb : Soiuz. [in Russian]
2. Diachenko, O. M. (2006). *A psychologist in a children's preschool institution*. Moscow : Novaia shkola. [in Russian]
3. Karabaieva, I., Ladyvir, S. (2008). *Specific features of children's imagination development*. Kyiv : Shkilnyi svit. [in Ukrainian]
4. Konovets', S. V. (2008). Imagination as an important factor of a personality's creative development. *Mystetska osvita: zmist, tekhnolohii, menezhment*. Issue 5, 175–190. [in Ukrainian]
5. Leontiev, A. N. (2006). *Psychological basics of a preschool game*. Moscow : Mozaika-Sintez. Retrieved from : <http://www.klex.ru/6ha> [in Russian]
6. Pozdniak, L. (1995). Mendzheritskaia, D. V. – a researcher of a preschoolers' game. *Doshkolnoie obrazovanie*, 12, 10. [in Russian]
7. Vetlugina, N. A. (1980). *Independent artistic activity of schoolchildren*. Moscow : Pedagogika. [in Russian]
8. Teplov, B. M. (1947). Psychological issues of artistic education. *Voprosy khudozhestvennogo vospitaniia*. Issue 2, 7–28. [in Russian]
9. Vetlugina, N. A., ed. (1980). *Artistic creativity in a kindergarten*. Moscow : Prosveshchenie. [in Russian]

Information about the authors:

Zheynova Svitlana Serhiivna
sveta_dementieva@mail.ru

Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Melnykova Natalia Oleksandrivna

Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1893>

Received at the editorial office 16. 05. 2017.
Accepted for publishing 16. 06. 2017.